

УТВЪРЖДАВАНЕ И ПОВИШАВАНЕ АВТОРИТЕТА НА УЧИТЕЛЯ В СЪВРЕМЕННИТЕ УСЛОВИЯ

Тодорка Драгойчева Антонова-Ангелова

Трето основно училище „Димитър Благоев“, гр. Шумен

Илка Неделчева Карева, директор

Трето основно училище „Димитър Благоев“, гр. Шумен

В историята на нашия народ учителят се е утвърдил като човек, от когото се учат малки и големи.

Какъв трябва да е съвременният учител? Той трябва да носи с чест тази си отговорност, непрестанно да се учи, да обогатява своя опит за да го предава на другите, да следи за новостите, за да бъде техен носител, да предизвиква уважение с културата и нравствеността си. Всичко това трябва да увеличава педагогическото му въздействие.

Учителят е част от училищната система на възпитание. Той е един от основните й компоненти, без които тя не би могла да функционира като такава. Учителят е един от основните фактори за възпитанието на децата.

Мисията на учителя в модерното общество е проекция на по-общата представа за ролята въобще на интелигенцията в обществото. Новото време носи в кръщелното си свидетелство идеята на Франсис Бейкън, че знанието е сила. Просвещението определя образоването като основен начин човек да излезе от непълнолетието на ума и волята си и да стане критичен и свободен, да разгърне потенциала си, да се приобщи към универсалните хуманитарни ценности, накратко- да стане личност. Учителят е носител на това знание, което е необходимо на растящия човек, за да може и той на свой ред да постигне същото равнище на образованост и съответно на автономност.

Освен да е в служба на личностното израстване на ученика, учителят в модерната образователна парадигма е в служба и на обществото като цяло. Той е отговорен да транслира определени знания и ценности, за които има негласен обществен консенсус, че са основа на културата, важни за възпроизвеждането и. Учителят е упълномощен от родителите и от цялото общество да пре-подава определени културно значими знания и умения. Зад гърба му стои стабилността и авторитета на обществените норми и ценности. От тук произтича високата мисия на учителя и на интелектуалците изобщо в модерното общество (съответно и на социалния им статус)¹.

Личностното излъчване винаги е било важно в персоналните отношения между учител и ученик, но тези личностни качества никога досега не са били единственото основание за влиянието на учителя. В модерното общество властта му се е опирала на общия му социален статус, на административната и йерархическа позиция в една бюрократична система като училището. Към това се добавя и престижа на образоваността и признаването на авторитета на възрастния човек спрямо все още развиващата се личност. Не е необходимо непременно учителят да е харесван и обичан, за да бъде слушан.

¹ АНДРЕЕВ, Марин. Образование и общество: Педагогическа социология. – София: Унив. изд.Св. Кл.Охридски, 1998

Но какво да прави учителят, ако няма доминираща ценностна система, ако държавата и обществото нямат авторитет в очите на младите хора, ако даденото общество само не знае какво представлява, кои са неговите устои и на какво трябва да са научени бъдещите му граждани, за да се възпроизведе и развие?! Какво и кого представлява учителят освен себе си? А ако представлява само себе си, на какво основание претендира да бъде слушан? Какво трябва да прави учителят, ако това, не е временно състояние, а бъдещ постоянен облик на обществото - плуралистично, без привилегирвани ценности и трайни авторитети, без ясна разлика между висока и ниска култура, между нормално и скандално, без основни общи модели за идентичност.

В такава атмосфера учителят трудно може да убеди себе си и другите, че има велика мисия. Но това не е само негова съдба. Никой вече в постмодернизиращото се общество няма велика мисия - нито изкуството, нито политиците, писателите или интелектуалците. Проблемът не е просто в това, че едни авторитети са на път да се сменят от други, че една мисия е заменена с друга, а че **самото понятие за авторитет е развенчано**. В тези мозаечни, постоянно променящи се условия, никой авторитет не може сериозно да настоява да бъде вземан твърде насериозно и то за дълго време. В ускореното медийно обръщение **всеки авторитет и послание бързо се износват**, доскучават, банализират се. Това девалвиране на мисиите се изразява в слабото търсене понастоящем на “услугите”, които интелектуалците са били исторически най-добре подготвени да предлагат и от които са извличали чувството си за социална значимост².

Някога в модерната епоха мисията на интелектуалците бе да осигуряват авторитетно решение по разграничените един от друг въпроси за истината в познанието, за морала и естетическия вкус. Утвърждаващите се социални сили се нуждаели от аргументите на една универсална наука, етика и естетика за оправдание на реалното си господство или на това, към което се стремят. Националните държави и в техните рамки националните елити и народите трябваше да бъдат снабдени с относително обща идентичност, с биография под формата на исторически разказ, с проект за бъдещето, с цели и ценности, в които да вярват³. И тези обяснения на миналото, на задачите за настоящето и визията за желателното бъдеще трябваше да бъдат обосновани чрез универсалните хуманистични ценности - свобода, достойнство на човека, равно признание на всички, възможност за все по-голяма социална справедливост и все повече свобода за все повече хора, технически прогрес в служба на щастието и развитието на хората. Доскорошната увереност в универсалистичните идеали на модерния Запад сега или е осмяна като наивна, или порицана като етноцентрична. **Търсенето на универсални стандарти и аргументи стана безпричинно и ненужно в една културна среда, в която всичко е позволено**.

Все по-излишни стават тези, които могат да доставят аргументи, че това, което се прави, е универсално правилно, абсолютно истинно, морално и красиво. Те не са поканени да заемат мястото на привилегирвани говорители на културата и постъпателно биват измествани от нов образован елит - мениджъри, специалисти по public relations, имидж мейкъри, спонсори, рекламни агенти, издатели, предприемачи, собственици на галерии и пр. За тях основната стратегия е съблазняването, а не рационалното аргументиране. Този елит е отчасти новосъздаден, отчасти рекрутиран от средите на интелектуалците от модерен тип и следователно разрежда редиците им.

Тази **криза на интелектуалците** се разпространява и върху учителите като разклонение на образования елит. Ерозирането на неговата роля се съпътства с появата на **други източници на влияние**, за жалост по-ефективни и атрактивни от него, върху

² ПРОФЕСИЯТА и личността на учителя: Юбилеен сб., посветен на проф. Стоянка Жекова. – Пловдив: Сема 2001

³ АНДРЕЕВ, Марин. Образование и общество: Педагогическа социология. – София : Унив. изд.Св. Кл.Охридски, 1998

формирането на идентичностите⁴.

Заедно с изчезването на очарованието на универсалистичните проекти, на второ място кризата на модерните интелектуалците е причинена от **повсеместното фаворитизиране на пазарните принципи**. Консумативизмът и **комерсиализацията** са най-биещите на очи черти на постмодерната ситуация и нямаме основания да смятаме, че само образованието и само в България може да устои на тези тенденции. Заедно с позитивните черти на свободния пазар, известни вече и на децата, се разгръщат и неговите негативи. Някъде точно около утвърждаването на възхода на потребителското общество последните истински интелектуалци предупреждаваха че **налагането на пазарната зависимост едновременно се осъществява чрез и води до подтискане и унищожаване на онези умствени умения, които не служат пряко на потребяването на стоки**.

Всепроникващото култивиране на такива нагласи е в рязък контраст с това, от което се нуждае учителя, за да има предишното влияние. Срещу пристрастяващите **нови медии** учителят се оказва с архаично до смешност въоръжение - **словото**, независимо дали е скучно или вдъхновяващо. **Превъоръжаването на учителя** е сложен въпрос, защото в този културен момент съвпада с необходимост от **преосмисляне и на целите**. Става дума не как да вършим по-добре досегашната си работа, как да си спомним първоначалния плам, а да започнем да преподаваме **ново съдържание по нов начин за нови цели на нов тип ученици**.

Формиращата функция на ръководно – възпитателния процес е свързана с изграждането на хуманността у отделната личност и в съответните обединения. Тя съдейства не само да се овладява необходимия минимум от знания, убеждения и практически умения навици, но и да се формират съответните ценности, потребности, социално-значими мотиви за дейност. Учителят е водещ субект и фактор за възпитаване на основните характеристики на хуманността и тяхното утвърждаване в поведението на ученика, за преодоляване на вътрешните и външни противоречия в неговото развитие, за практическото овладяване на онези страни на хуманизма – характеризиращи поведенческата структура на свободната личност и в същото време за действената им изява в ежедневието на общността като цяло⁵. Формиращата функция се реализира чрез комуникативната, коригиращата, регулиращата, информационната и контролиращата функция.

Комуникативната функция на учителя в съвременните условия утвърждава връзките на различните равнища: паралелка – паралелка; обединение по интереси – паралелка; обединение по интереси – обединение по интереси; ученическо обединение – ученик; ученик – ученик. В процеса на общуването нравствената позиция на учителя свързва възрастните с различните обединения на учениците; общността на учителите с личността на ученика, личността на ученика с компонентите на макросредата. Тази функция създава трайни връзки между учителя и учениците. Стабилността и качествата на тези връзки са показател за силата и качеството на общуването⁶.

Нравствената позиция на учителя непрекъснато контролира и коригира поведенческата изява както на личността на ученика, така и на училището като възпитателна система.

⁴ ТРИФОНОВ, Трифон. Психология на личността. – София, ИК Памет, 1995

⁵ АНДРЕЕВ, Марин. Образование и общество: Педагогическа социология. – София: Унив. изд. Св. Кл.Охридски, 1998

⁶ РАШЕВА – МЕРДЖАНОВА, Яна. Професионалната педагогика в традиция и в перспектива. – София: Унив. изд. Св. Кл. Охридски, 2004

Нравствената позиция на учителя се проявява най-ярко в процеса на педагогическото общуване.

Коригиращата функция е свързана с възможностите да се предизвиква личността на ученика да преосмисля критично някои ценности и да анализира позицията си съобразно изискванията на морала. Учителят стимулира ученика да прави непрекъснато критичен анализ и самоанализ на личностната и колективна нравствена позиция и утвърждава онези от тях, които са адекватни на изискванията на обществото.

Регулиращата функция на учителя осигурява корекция в съзнанието и поведението на ученическото обединение, съдейства за качествени изменения в съзнанието и поведението на ученика, адекватни на времето. С тази си функция учителят е в качеството си на регулатор на единната структура на личността и на проявлението на съответните социални обединения.

Тези функции са свързани и с информационната. Тя позволява да се натрупва непрекъснато нова информация в съзнанието, свързана със съвременните измерения на нравствеността. То съдейства за интелектуалното израстване на ученика, за натрупване на онзи минимум от информация и социален опит, който позволява да се формират нравствените убеждения и вътрешната потребност от съблюдаване на нравствените принципи и норми.

Диалектически свързана с тази функция е и контролиращата. Тя изисква да стават непрекъснати корекции в личностното изграждане в процеса на съответните дейности, организирани в първичните ученически обединения в училище и в обединенията по интереси.

Диалектичната взаимосвързаност и обусловеност между тези функции налага тяхното осъществяване да става в неделимо единство, в това число едновременно. Всички тези функции сформират и имиджа на учителя като ръководител на съвременните процеси в българското училище.

Практически възпитателните функции на учителя се реализират чрез непосредственото му участие в цялостния учебно-възпитателен процес. Учителят осъществява възпитателните си функции като ръководител по съответната учебна дисциплина чрез:

- целесъобразното използване на учебното съдържание;
- целесъобразно подбраните форми и методи на обучение;
- творческата реализация на отделните компоненти на урока;
- хуманизацията на общуването си с учениците в цялостния процес на обучение.

Във века на информационните технологии, когато животът е изпълнен с множество трансформации във всички социални сфери, естествено се променят и изискванията спрямо реализацията на човешкия капитал. Способностите за критическо мислене, работа в екип, управление на ресурси са обект на интерес и изискване за успешна социализация. В новата ситуация за учениците е важно да виждат приложимостта на това, което учат. Налага се необходимостта от трансформиране и модернизирание на образователната система, премества се акцентът от това, което учителят преподава, върху това, какво и как учи ученикът. Това ражда и предизвикателствата пред българското училище, свързани с процесите на активно учене, с промяна на ролите на учениците и учителите и взаимоотношенията между тях. Продуктивното взаимодействие в учебния процес предполага диалог между участниците в процеса, който превръща ученика в активен субект на учебно-възпитателния процес, а учителя в партньор.

Процесът на активното учене предопределя промяната в професионалната роля на учителя като ръководител. Традиционно учителят е експерт по определен предмет и притежава умения да представя информация, да прави демонстрации и да оценява знанията на учениците. В системата на активно учене той влиза в ролята на фасилитатор

(улесняващ). Новият процес изисква учителя да развива умения и способности за планиране, концептуализиране и управление на учебния процес, за консултиране, за да се изгради спокойна и защитена образователна среда.

Към съвременния учител се предявяват изисквания за *широка гама компетентности, надграждащи се над собствено обучителните му и възпитаващи такива*: консултантска; комуникационна; изследователска и научноприложна; диагностична; оценяваща; организационна и управленска; информационна и работа с документация. Отношението „учител-ученик” се „отвори” и в него се включиха и родители, и социални партньори, и обществени организации, и различни видове специалисти. Педагогическите професии разширяват кръга на услугите, които осъществяват, кръга на клиентите си. Това от своя страна усложнява и процеса на професионално адаптиране и интегриране. Той пък е свързан с процеса на професионална подготовка и квалификация на учителите⁷.

Идеята за учителя като ръководител се корени в хуманистичната психология и зародилото се върху нейната теоретична база хуманистично образование и възпитание. Същността на тази идея е подпомагането на учениците в техните усилия да постигат лична свобода и отговорност, за да развият способностите си. Това разбиране за ролята на учителя води до преосмисляне и преформулиране на някои от функциите на учителя, които се превръщат в система от строго обосновани действия, заредени обаче с творчески динамизъм:

Планиране

- подбиране на източниците и съответните методи на обучение;
- изясняване на очакваните резултати от учебния процес;
- изясняване потребностите на ученика;
- подбиране на мотивиращи дейности.

Консултиране

- предлагане на източници за информация;
- предлагане на модели за решаване на проблеми.

Концептуализиране и управление на учебния процес

- осигуряване на подходящ микроклимат в класа;
- споделяне на отговорността за учебния процес от учителя и от учениците;
- стимулиране на свободното изразяване на чувствата;
- катализиране на детската активност;
- събуждане на интерес към преподавания материал.

Взаимодействие между учителя и ученика

- приемане на ученика като съвкупност от силни и слаби страни - в противовес на собственическото отношение към другия, когато някой се опитва да взема решения вместо него и да контролира живота му;
- добронамерена позиция и добронамерено отношение към ученика като към човешко същество, което заслужава доверие и уважение не само в случаите, когато участва активно в учебния процес, но и в моменти, когато проявява незаинтересованост, лошо настроение и не спазва дисциплината, са ключов момент в новото разбиране за ролята на учителя⁸.

Новото качество на образование, към което се стремим, изисква друга

⁷ ПРОФЕСИЯТА и личността на учителя: Юбилеен сб., посветен на проф. Стоянка Жекова. – Пловдив: Сема 2001

⁸ ИВАНОВ, Стойко. Професионално педагогическо общуване. – Шумен: Шуменски унив. Епископ Константин Преславски, 2004

организация на урока, други интерактивни техники, екипна работа, а не работа по групи, преодоляване на репродуктивното обучение. Чрез диалог и партньорство с ученика, учителят като ръководител на учебните процеси, трябва да съумее да постави ученика в центъра на образователния процес. Същевременно това ще подобри имиджа му, като го превърне от обикновен организатор във фактор, способстващ за развитието на ученика и образователната система като цяло.

От добрия съвременен учител се иска да работи непрекъснато за качествено подобряване на своята професионална дейност. Той трябва да следи редовно какви новости се появяват в преподаваните от него дисциплини. За израстването си трябва да разчита много на самообразованието.

От сегашния учител се иска да бъде възискателен към себе си, към колегите си, към учениците си. Възискателността стои на висота, когато е съпроводена с уважение, с доброжелателство, с благопожелание.

Учителят, който влияе силно върху учениците си, познава радостите и огорченията им, пристъпва с оптимистична перспектива за бъдещето им, отзивчив е към личната им съдба.

В последно време учителят е подложен на множество рискове на професията-агресията на децата, нападите и обвиненията на обществото, промените в сферата на образованието, родителските амбиции и претенции, конкуренцията...

С всичко това той е длъжен да се съобразява и да се справи. Съвременният учител трябва да бъде гъвкав и издръжлив във всяка една ситуация. **Как да постигне това? Трудно е! Но е възможно и си заслужава!**

Може да намериш само едно усмихнато лице, но заради него си заслужава. Стига ти да срещнеш обичта в очите на децата. А очите на децата са огледалото на нашата работа.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

1. АНДРЕЕВ, Марин. Образование и общество: Педагогическа социология. – София: Унив. изд. Св. Кл. Охридски, 1998
2. ДЕСЕВ, Любен. Педагогическа психология: Психопедагогика. – 3 изд. – София: Аскони – издат, 2003
3. ИВАНОВ, Стойко. Професионално педагогическо общуване. – Шумен: Шуменски унив. Епископ Константин Преславски, 2004
4. ПРОФЕСИЯТА и личността на учителя: Юбилеен сб., посветен на проф. Стоянка Жекова. – Пловдив : Сема 2001
5. ПСИХОЛОГИЧЕСКИ проблеми на развитието на личността. – София: НИО, 1991
6. РАШЕВА – МЕРДЖАНОВА, Яна. Професионалната педагогика в традиция и в перспектива. – София: Унив. изд. Св. Кл. Охридски, 2004
7. СЛАВИН, Робърт. Педагогическа психология. – София: Наука и изкуство, 2004
8. ТРИФОНОВ, Трифон. Психология на личността. – София, ИК Памет, 1995